

تاریخ دریافت مقاله: ۹۸/۵/۱۲

تاریخ پذیرش مقاله: ۹۸/۱۱/۸

فصلنامه علمی - پژوهشی روان‌سنجی

دوره هشتم، شماره ۳۱، زمستان ۱۳۹۸

صفحات: ۱۳۶-۱۲۷

رابطه‌ی برنامه درسی پنهان با خلاقیت دانشجویان دانشگاه پیام نور

Investigating the Relationship between Hidden Curriculum with Creativity of Students in Payame Noor University

طاهر محبوبی^۱، کمال محبوبی^۲، هانیه بدیعی^۳، خدیجه ندری^۴، امیرمحمد خندان^۵

Abstract

The purpose of this study was to investigate the relationship between the hidden curriculum with creativity of students at Payame Noor University of Boukan during the academic year 2017-2018. The research method is descriptive correlational. The statistical population includes all students in the Payam-e-Noor University of Boukan, who have been studying in the undergraduate degree. The Sample size which included 150 Participants was selected by simple random sampling method. Hassan Maleki (2007) and Abedi's creativity (1993) From two questionnaires were used to collect the data. To analyze the data, we used descriptive statistics including (mean, standard deviation) and inferential statistics including

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی رابطه‌ی برنامه‌ی درسی پنهان با خلاقیت دانشجویان دانشگاه پیام نور مرکز بوکان در سال تحصیلی ۹۷-۹۶ انجام شده است. روش پژوهش توصیفی از نوع همبستگی است. جامعه آماری شامل کلیه‌ی دانشجویان رشته علوم تربیتی دانشگاه پیام نور مرکز بوکان است که در مقطع کارشناسی مشغول به تحصیل بوده‌اند. حجم نمونه با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده تعداد ۱۵۰ نفر انتخاب شد. برای جمع‌آوری اطلاعات از دو پرسشنامه‌ی برنامه‌ی درسی پنهان حسن ملکی (۱۳۸۶) و خلاقیت عابدی (۱۳۷۲) استفاده گردید. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی، شامل (میانگین، انحراف استاندارد) و آمار استنباطی، شامل (ضریب همبستگی پیرسون R) استفاده شد. نتایج به دست آمده از تحلیل فرضیه‌ها نشان داد که بین برنامه‌ی درسی پنهان بطور کلی و

۱. استادیار، گروه علوم تربیتی، دانشگاه پیام نور، بوکان، ایران.

Email: M_Taher858@yahoo.com

۲. کارشناس ارشد، برنامه ریزی آموزشی، مدرس مدعو دانشگاه پیام نور، بوکان، ایران.

Email: k.Mahboobi@yahoo.com

۳. دانشجوی دکتری روان‌شناسی تربیتی، گروه روان‌شناسی، واحد رودهن، دانشگاه آزاد اسلامی، رودهن، ایران.

۴. کارشناس ارشد برنامه ریزی آموزشی، گروه علوم تربیتی، واحد رودهن، دانشگاه آزاد اسلامی، رودهن، ایران.

۵. کارشناسی علوم تربیتی، دانشگاه پیام نور، بوکان، ایران.

(Pearson correlation coefficient R). The results of analyzing the hypotheses showed that there is a significant relationship between hidden curriculum in general and its components, including student-student relationships, teacher teaching method, university's physical structure, student-student relationship with creativity in the level 0.01.

Keywords: hidden curriculum, creativity.

مؤلفه‌های آن از جمله، رابطه‌ی بین دانشجویی، روش تدریس استاد، ساختار فیزیکی دانشگاه، روابط استاد- دانشجویی با خلاقیت در سطح ۰/۰۱ رابطه‌ی معناداری وجود دارد.

واژه‌های کلیدی: برنامه‌ی درسی پنهان، خلاقیت

مقدمه

در دنیای امروزی تربیت نیروهای متخصص منطبق با نیازهای کشور از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (گروف و موزا، ۲۰۰۸). دانشگاه هم به‌عنوان یکی از تأثیرگذارترین سازمان هر کشور، توسعه همه جانبه آن کشور به شمار می‌رود، جامعه به اساتید، کارکنان و دانشجویانی نیاز دارد که بتوانند خود را با تغییرات و تحولات سازگار نمایند و علاوه بر برنامه‌های رسمی از برنامه‌های غیر رسمی و پنهان در جهت رسیدن به اهداف آموزشی کمک بگیرند. منابع تخصصی و یافته‌های پژوهشی حوزه برنامه درسی نشان می‌دهد که (محیط اجتماعی مراکز آموزشی و دانشگاه) مهم‌ترین عامل شکل‌گیری برنامه درسی پنهان است (اسکندری، ۱۳۸۷).

اصطلاح «برنامه‌ی درسی پنهان» را اولین بار فیلیپ جکسون^۱ در سال ۱۹۶۸ در کتاب «زندگی در کلاس درس» بکار برد و بنسون اسنایدرد^۲ در سال ۱۹۷۱ آن را رواج داد (فتحی و اجارگاه، ۱۳۸۷). آلسابای^۳ (۲۰۱۵) برنامه‌ی درسی پنهان را این‌گونه تعریف می‌کند: برنامه‌ی درسی پنهان نشان‌دهنده دانش و رفتارهایی است که بدون آگاهی، بدون در نظر گرفتن کلمات و اقداماتی که بخش‌هایی از زندگی هستند، می‌داند. سان فیلیپو^۴ (۲۰۱۳) معتقد است که برنامه درسی پنهان توصیف‌کننده آثار و پیامدهای ناخواسته و بدون هدفمندی است که الزاماً نحوه یادگیری دانشجویان را تحت تأثیر قرار می‌دهد و شکل‌دهنده‌ی اصلی نگرش و رفتار آن‌هاست. هم‌چنین برای رفع نیازهای فردی و اجتماعی در فرایند تعلیم و تربیت باید به تغییر و نوآوری به‌عنوان یک ضرورت نگاه کرد (محبوبی و همکاران، ۱۳۸۹). به همین خاطر عامل خلاقیت، عاملی اساسی در پیشرفت و توسعه جوامع تلقی می‌شود و از آن‌جا که خلاقیت امری است آموختنی و قابل آموزش، پس می‌توان

1. Groff & Mouza
2. Philip Jakcon
3. Benson snyder
4. Alsubaie
5. Sanfilippo

با ایجاد شرایط، تجهیزات و امکانات لازم به پرورش افراد خلاق پرداخت که از این حیث دانشگاه به مثابه مکانی مناسب برای آموزش خلاقیت دانشجویان به شمار می‌آید (چراغ چشم، ۱۳۸۶). تحقیق درباره‌ی خلاقیت و عناصر تشکیل‌دهنده‌ی آن بیش از یک قرن پیش توسط دانشمندان علوم اجتماعی شروع شد ولی انگیزه‌ی اساسی برای پرورش در سال ۱۹۵۰ توسط گیلفورد (پدر علم تحقیقات) مربوط به خلاقیت ایجاد شد. گیلفورد خلاقیت را با تفکر واگرا (دست یافتن رهیافت‌های جدید برای مسائل) در مقابل تفکر همگرا (دست یافتن به پاسخ صحیح) مترادف می‌دانست (یزدانی و ابقایی، ۱۳۹۴). خلاقیت بعنوان ایده یا محصولی که ارزشمند و کاربردی است تعریف می‌شود، به‌طور سنتی خلاقیت فرایند ذهنی افراد نابغه است. خلاقیت از شکستن پارادایم‌های مفهومی به عنوان حل مشکلات تشکیل شده‌است (سیکزنتمی هالی و وولف، ۲۰۱۴). خلاقیت از تحولات دامنه‌دار و جهشی در فکر و اندیشه ناشی می‌گردد، بطوری که توانایی ترکیب عوامل قبلی به جدید را داشته باشد (هاشمی و همکاران، ۱۳۹۰).

تحقیقات متعددی در زمینه برنامه درسی پنهان صورت گرفته است. محبوبی و همکاران (۱۳۹۶)، در تحقیق خود نشان داده اند که مؤلفه‌های برنامه‌ی درسی پنهان از جمله کنش متقابل، ساختار سازمانی، جو اجتماعی و ساختار فیزیکی بر باورهای انگیزشی و کارآفرینی مؤثراند. محققانی دیگر همچون اوجی‌نژاد و شکری زاده دودجی (۱۳۹۵)، چانک و اسمیت (۲۰۰۸)، قلاوندی و عمرانی (۱۳۹۴) در پژوهش‌های خود به این نتایج دست یافتند که بین برنامه درسی پنهان و رشد خلاقیت و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان رابطه معناداری وجود دارد و از بین ابعاد برنامه درسی پنهان مؤلفه‌های ساختار مدرسه و جوامع‌اجتماعی قادر به پیش‌بینی رشد خلاقیت دانش‌آموزان بودند. در همین راستا، نتایج پژوهش یزدانی و ابقایی (۱۳۹۴) نیز حاکی از آن بود که مؤلفه‌های برنامه‌ی درسی پنهان (تعامل دانش‌آموزی، تعامل معلم و دانش‌آموز، ساختار فیزیکی مدرسه) رابطه معنی‌داری با خلاقیت دانش‌آموزان دارد که در بین این مؤلفه‌ها، تعامل معلم و دانش‌آموز بیشترین رابطه را با خلاقیت داشته‌است. در تحقیق منوری‌فرد و همکاران (۱۳۹۳)، نتایج نشان داده است که بین مؤلفه‌های روش تدریس، محتوای آموزشی، یادگیرنده، آموزش‌گر و ارزشیابی با گرایش به خلاقیت دانشجویان، رابطه معنی‌داری وجود دارد. ردیش (۲۰۰۹)، در پژوهش خود به این نتیجه رسید که تعاملات موجود در محیط مدرسه یکی از عوامل مهم و مؤثر در نگرش دانش‌آموزان به درس، مدرسه و پرورش خودپنداره آن‌هاست. در همین زمینه نتایج پژوهش میرک (۲۰۱۲) حاکی از آن است که می‌توان کارکرد معلمان را در زمینه برنامه درسی پنهان به ویژه از نوع جو و فضایی

-
1. Guilford
  2. Csikszentmihalyi & Wolfe
  3. Chang & Smith
  4. Redish
  5. Mirk

که در کلاس درس ایجاد می‌کنند، افزایش داد. نتایج تحقیقات وبر (۲۰۰۹)، فریتر (۲۰۰۹)، دیکسی (۲۰۰۳) و مارگولیس (۲۰۰۲)، نشان داده است که کلاس‌های درسی کاملاً زیبا، تزیین شده، پر نور و با امکانات فیزیکی یکی از عوامل مؤثر موفقیت تحصیلی محسوب می‌شوند (بیان فر و همکاران، ۱۳۸۸). در یافته‌های گلیکن و مرنستین (۲۰۰۷)، نیز آمده است که برنامه درسی پنهان با رفتار دانشجویان و دانش حرفه‌ای استادان رابطه داشته‌است. جبلی‌آده و سبجانی (۱۳۹۱)، دریافتند که کاربرد روش‌های تدریس خلاق، خلاقیت دانش‌آموزان را رشد داده و باعث ارتقاء خلاقیت در آنان می‌شود. نتایج برخی تحقیقات نشان می‌دهد معلمی که رفتار دوستانه داشته باشد و دانش‌آموزان را درک کند و رفتار و هیجان‌هایش سازمان یافته و سالم باشد، می‌تواند میزان خلاقیت و عزت‌نفس را در دانش‌آموزان افزایش داده و رفتارهای نامطلوب آنان را مهار نماید (رابینز و همکاران، ۱۹۶۳). بنابراین، با توجه به مطالب بیان شده می‌توان گفت که برنامه درسی پنهان نقش بسیار مؤثری در پیشبرد اهداف آموزشی و عملکرد تحصیلی دارد و فراگیران از طریق برنامه درسی پنهان با انواع دانش علمی، اجتماعی، تاریخی و...، مهارت‌های مختلفی مانند احترام، صداقت، همدردی، مسئولیت‌پذیری، برابری، رعایت قانون آشنا می‌شوند. بر همین اساس با توجه به اهمیت تحقیق در خصوص برنامه درسی پنهان، پژوهش حاضر در صدد پاسخگویی به این سوال است که برنامه درسی پنهان تا چه اندازه پیش‌بینی کننده خلاقیت دانشجویان است؟ بنابراین، هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی رابطه برنامه درسی پنهان با خلاقیت دانشجویان دانشگاه پیام نور مرکز بوکان است.

روش پژوهش

پژوهش حاضر توصیفی و از آن‌جا که رابطه بین دو متغیر را بررسی می‌کند از نوع همبستگی است که با هدف بررسی رابطه‌ی برنامه درسی پنهان با خلاقیت دانشجویان مرکز بوکان طراحی شده‌است. در این تحقیق، پژوهشگر بدون این که قصد تغییر هیچ یک از متغیرها را داشته باشد، می‌خواهد مشخص کند که متغیر برنامه درسی پنهان چه رابطه‌ای با خلاقیت دارد. بنابراین، تحقیق در موقعیتی طبیعی و به دور از هر گونه دستکاری میدانی یا آزمایشگاهی صورت گرفته است. جامعه آماری این تحقیق شامل دانشجویان رشته علوم تربیتی دانشگاه پیام نور مرکز بوکان (۵۰ نفر) است، که در سال تحصیلی ۹۶-۹۷ در مقطع کارشناسی به تحصیل مشغول بودند که از بین آن‌ها تعداد ۱۵۰ نفر به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شد.

-
1. Weber
  2. Ferriter
  3. Dixie
  4. Magolis
  5. Glicken & Merenstein
  6. Rbbins & Bitain & Robbins

ابزار پژوهش

الف) پرسشنامه برنامه درسی پنهان: این پرسشنامه توسط ملکی (۱۳۸۶) در ۴۰ سوال بسته پاسخ و در طیف سه گویه‌ای (بله- خیر- تا حدودی) تنظیم شده‌است. این پرسشنامه دارای چهار مؤلفه است که سوالات ۱ تا ۹ مربوط به مؤلفه‌ی روابط بین دانشجویی، سوالات ۱۰ تا ۱۹ مربوط به مؤلفه‌ی ساختار فیزیکی دانشگاه، سوالات ۲۰ تا ۲۸ مربوط به مؤلفه‌ی روابط استاد- دانشجو و سوالات ۲۹ تا ۴۰ مربوط به مؤلفه‌ی روش تدریس استاد می‌باشد. همچنین سوالات (۱ تا ۱۰ و ۱۱، ۱۲، ۱۳ تا ۲۸ و ۳۰ و ۳۱ و ۳۳ و ۳۴ و ۳۷ و ۳۹ و ۴۰) بصورت مثبت و سوالات (۱۴ و ۲۹ و ۳۲ و ۳۵ و ۳۶ و ۳۸) بصورت منفی نمره‌گذاری می‌شوند. نحوه نمره‌گذاری این پرسشنامه بدین صورت می‌باشد: سوالاتی که جنبه مثبت دارند به «بله» نمره (۲)، «خیر» نمره صفر و «تا حدودی» نمره (۱) داده شده‌است. در مقابل سوالاتی که جنبه منفی دارند به «خیر» نمره (۲)، «بله» نمره صفر و «تا حدودی» نمره (۱) داده شده‌است. برای آزمون پایایی پرسشنامه از ضریب آلفای کرونباخ استفاده کرده‌اند که مقدار آن برابر ۰/۷۹۱ برآورد شد.

ب) پرسشنامه خلاقیت: پرسشنامه سنجش خلاقیت که به آزمون سنجش خلاقیت (CT) عابدی (۱۳۷۲) مشهور است بر اساس نظریه تورنس درباره خلاقیت توسط عابدی در تهران ساخته شده‌است. این آزمون، یک آزمون سه گزینه‌ای است که فرم اصلی آن شامل ۶۰ سؤال بود. سؤال‌های ۱ تا ۲۲ به سیالیت فکری، ۲۳ تا ۳۳ به پیچیدگی یا وسعت و گستردگی فکری، ۳۴ تا ۴۹ به اصالت یا ابتکار فکری و ۵۰ تا ۶۰ به انعطاف‌پذیری فکری مربوط می‌شود. در مورد هر آیتم گزینه «الف» ۱ امتیاز، گزینه «ب» ۲ امتیاز و گزینه «ج» ۳ امتیاز دریافت می‌کند. بدین ترتیب در این آزمون حداکثر نمره ۱۶۸ و حداقل نمره ۵۶ است (مقصودی، ۱۳۸۴). این پرسشنامه در ابتدا در ایران در سال ۱۳۶۲ بر روی یک گروه ۶۰۰ نفری از دانش‌آموزان اجرا شد. پس از یک هفته این آزمون مجدداً بر روی گروهی دیگر اجرا شد و ثبات بازمیابی آن ۰/۸۵ بدست آمد. سپس این آزمون چندین بار مورد تجدید نظر قرار گرفت تا اینکه در سال ۱۹۹۴ نسخه جدیدی از آن توسط عابدی، اونیل و اسپیل‌برگر معرفی گردید و در سال ۱۹۹۶ به صورت ۶۰ سؤالی تنظیم شد. فرم جدید آن در سال ۱۹۹۷ با ۵۶ سؤال تدوین گردید. در پژوهش حاضر از این فرم استفاده شده‌است (مقصودی، ۱۳۸۴). برای تعیین روایی همزمان آزمون خلاقیت عابدی، از آزمون خلاقیت تورنس استفاده شد. به منظور به دست آوردن ضریب همبستگی دو آزمون، آزمون تورنس روی ۳۵ نفر از دانش‌آموزان نمونه تحقیق که آزمون خلاقیت عابدی روی آنها اجرا شده بود، اجرا گردید. بالاترین همبستگی ($r=0/497$) بین خرده‌آزمون ابتکار (در آزمون تورنس) و خرده آزمون سیالی (در آزمون عابدی) و پایین‌ترین

1. Creativity test
2. Fluidity
3. Expatriate
4. Innovation
5. Flexibility

همبستگی ($r=0/104$) بین خرده آزمون ابتکار(در آزمون تورنس) و خرده آزمون بسط(در آزمون عابدی) بدست آمد (دائمی و همکاران، ۱۳۸۳). پایایی آزمون خلاقیت توسط کفایت به روش آلفای کرونباخ برای کل آزمون $0/85$ به دست آمد. آزمون خلاقیت با ۶۰ سوال دارای ضریب آلفای کرونباخ محاسبه شده، برابر با $0/88$ بوده است که برای اجرای پرسشنامه شواهد کافی در اختیار قرار می دهد (مقصودی، ۱۳۸۴).

یافته ها

جدول ۱: داده های توصیفی (میانگین، انحراف استاندارد و فراوانی) مربوط به متغیرهای

پژوهش

متغیرها	میانگین (m)	انحراف استاندارد (SD)	تعداد
برنامه‌ی درسی پنهان	۴۲/۴۴	۸/۴۴۲	۱۵۰
خلاقیت	۱۲۰/۴۸	۱۳/۰۸۳	۱۵۰
روابط دانشجویی	۸/۲۱	۲/۹۶۱	۱۵۰
ساختار فیزیکی دانشگاه	۹/۸۶	۲/۹۹۵	۱۵۰
روابط استاد- دانشجو	۱۰/۳۱	۳/۳۵۰	۱۵۰
روش تدریس استاد	۱۴/۱۴	۳/۲۴۲	۱۵۰

جدول ۲: تحلیل همبستگی بین برنامه‌ی درسی پنهان به طور کلی و مؤلفه های آن با

خلاقیت

متغیرها	ضریب همبستگی (R)	سطح معنی داری
برنامه‌ی درسی پنهان	۰/۵۶۷	۰/۰۱
روابط دانشجویی	۰/۴۹۸	
ساختار فیزیکی دانشگاه	۰/۳۷۵	
روابط استاد- دانشجو	۰/۵۰۳	
روش تدریس استاد	۰/۴۱۲	

جدول ۲ نشان دهنده این است که برنامه درسی پنهان به طور کلی با خلاقیت در سطح ($0/01$) = Sig) معنی دار بوده است و همچنین بین مؤلفه های برنامه درسی پنهان به تفکیک با خلاقیت در سطح ($0/01$) = Sig) رابطه معنی داری وجود دارد.

بحث و نتیجه گیری

همان‌طور که در بخش یافته‌ها ملاحظه شد نتایج تحلیل همبستگی R پیرسون نشان داد که بین برنامه‌ی درسی پنهان بطور کلی و مؤلفه‌های آن از جمله، رابطه‌ی بین دانشجویی، روش تدریس استاد، ساختار فیزیکی دانشگاه، روابط استاد- دانشجویی با خلاقیت دانشجویان در سطح ۰/۰۱ رابطه‌ی معناداری وجود دارد. نتایج حاصل از این پژوهش، یافته‌های محققان پیشین را تأیید کرده و با آن‌ها همخوان است (محبوبی و همکاران، ۱۳۹۶؛ اوجی‌نژاد و شکری زاده دودجی، ۱۳۹۵؛ یزدانی و ابقایی، ۱۳۹۴؛ قلاوندی و عمرانی، ۱۳۹۴؛ ملکی‌آوارسین و همکاران، ۱۳۹۴؛ منوری‌فرد و همکاران، ۱۳۹۳؛ ردیش، ۲۰۰۹). در تبیین یافته‌های پژوهش می‌توان گفت که برنامه درسی پنهان برنامه‌ای غیررسمی است که بی‌توجهی به آن و مؤلفه‌های آن در سازمان‌ها بویژه دانشگاه می‌تواند اثرات منفی داشته باشد ولی دانشگاه می‌تواند با ایجاد جوی صمیمی و باز، ساختار فیزیکی خلاق و رابطه‌ای دوستانه بین استاد-دانشجو، خلاقیت دانشجویان را تحت تأثیر قرار داده و در نتیجه عملکرد تحصیلی آن‌ها را بهبود بخشد. از آن جایی که یکی از ارکان اصلی در دانشگاه موضوع آموزش و فرایند یاددهی و یادگیری است، بنابراین اساتید می‌توانند با به کارگیری روش‌های تدریس متناسب با شرایط و توانمندی‌های دانشجویان، زمینه بروز خلاقیت را در آنان ایجاد نمایند. به اعتقاد محققان، اساتیدی در زمینه آموزش موفق هستند که بتوانند در فراگیران انگیزه لازم را ایجاد کرده و تلاش نمایند تا اضطراب و ترس را در آنان کاهش دهند (لاندری، ۲۰۰۱). در این میان، روش تدریس اساتید نیز از اهمیت زیادی برخوردار است. از آن جایی که فراگیران از طریق تعامل با محیط و تجربه کسب دانش می‌کنند، لذا محیط کلاس درس و آموزش باید به گونه‌ای باشد که این تعامل تسهیل شود. بدین معنی که محیط آموزشی در جهت کشف راه‌های کنش متقابل، فرصت‌هایی را برای دانشجویان ایجاد کند تا آن‌ها بتوانند با آزمودن تجارب خود به کسب دانش بپردازند و خلاقیت خود را شکوفا و افزایش دهند. فضای کلاس و ساختار فیزیکی دانشگاه نیز در ایجاد خلاقیت بسیار موثر است. کلاس‌هایی که نحوه چیدمان آن‌ها به گونه‌ای است که فراگیران با یکدیگر در تعامل مثبتی هستند (مانند چیدمان دایره‌ای صندلی‌ها و تماس چهره به چهره افراد)، فرصت بیشتری برای تبادل نظر در میان دانشجویان ایجاد می‌کند. در این بین، جو عاطفی کلاس نیز در تعامل و بروز خلاقیت افراد موثر است. زمانی که کلاس‌های درس به محیطی پذیرا و اطمینان بخش تبدیل شود، حس اعتماد و امنیت در میان فراگیران ایجاد شده و بحث و تبادل اندیشه و افکار به طور صحیح و مثبت انجام می‌شود. در چنین جوی، محتوای برنامه درسی به گونه‌ای ارائه می‌گردد که فرصت استدلال، استنتاج و فعالیت‌های ذهنی سطح بالا را با تعامل مثبت میان فراگیران ایجاد کرده و باعث بروز خلاقیت در آن‌ها می‌شود.

با توجه به آن چه گفته شد و با توجه به اهمیت خلاقیت و نقش برنامه درسی پنهان در بروز آن، پیشنهاد می‌شود که آگاهی و اطلاعات استادان در ایجاد جوی مطلوب افزایش یافته و محیطی

صمیمی و دوستانه بین استاد و دانشجو در دانشگاه ایجاد شود. یادگیری‌ها بیشتر به صورت کیفی ارزشیابی شوند و همچنین از روش‌های تدریس مناسب (روش پرسش و پاسخ، مواد آموزشی متنوع در تدریس، ارائه جزوات مفید مرتبط با موضوع درسی) که باعث می‌شود دانشجویان برای حل مسائل، راه‌های متعددی را جست‌وجو کنند، استفاده شود. فضایی خلاق با استفاده از تغییرات ظاهری محوطه دانشگاه و کلاس فراهم گردد. همچنین پیشنهاد می‌شود پژوهش‌هایی در دانشگاه‌های سایر شهرها اجرا شود و نتایج را مورد مقایسه قرار دهند تا برنامه‌ریزان با اطلاعات جامع‌تری به تدوین برنامه‌ها بپردازند.

منابع فارسی

- اسکندری، حسین. (۱۳۸۷). **برنامه‌ی درسی پنهان**. تهران: انتشارات سیما.
- اوجی‌نژاد، احمدرضا. شکری‌زاده دودجی، اکبر. (۱۳۹۵). **رابطه برنامه درسی پنهان با رشد خلاقیت و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان پایه نهم شهر زرقان**. دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت.
- بیان‌فر، فاطمه، ملکی، حسن. سیف، اکبر. (۱۳۸۸). تبیین اثر برنامه‌ی درسی پنهان مدارس بر بازده‌های عاطفی یادگیری در دانش‌آموزان دوره راهنمایی به منظور ارائه‌ی مدل. *فصلنامه‌ی مطالعات برنامه‌ی درسی ایران*. سال ۵، شماره‌ی ۱۷. صفحه‌ی ۸۵-۵۷.
- جبلی‌آده، پرچهر. سبجانی، عبدالرضا. (۱۳۹۱). تأثیر به‌کارگیری روش‌های تدریس خلاق بر خلاقیت دانش‌آموزان. *ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*. سال ۲، شماره ۲. صص ۱۶۶-۱۴۷.
- چراغ‌چشم، عباس. (۱۳۸۶). بررسی تأثیر شیوه‌های تدریس مبتنی بر تکنیک‌های خلاقیت در آموزش و یادگیری دانش‌آموزان. *دو فصلنامه‌ی تربیت اسلامی*. سال ۳، شماره ۵. صص ۳۶-۷.
- دائمی، حمیدرضا. مقیمی بارفروش، فاطمه (۱۳۸۳). *هنر جاریابی آزمون خلاقیت*. تازه‌های علوم‌شناختی. سال ششم. شماره ۳ و ۴.
- عابدی، جمال. (۱۳۷۲). *خلاقیت و شیوه‌ای نو در اندازه‌گیری آن*. پژوهش روان‌شناختی (۲).
- فتحی‌واجارگاه، کوروش. (۱۳۸۷). *۱ اصول برنامه‌ریزی در سی*. تهران: انتشارات ایران زمین. چاپ پنجم.
- قلاوندی، حسن. عمرانی، نقی. (۱۳۹۴). *بررسی رابطه بین برنامه درسی پنهان و خلاقیت در میان دانش‌آموزان دوره اول متوسطه شهرستان نقده*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته برنامه‌ریزی درسی. دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز.
- محبوبی، طاهر. کریمی، بهالدین. محبوبی، کمال. (۱۳۹۶). بررسی رابطه برنامه درسی پنهان با باورهای انگیزشی و کارآفرینی دانشجویان دانشگاه پیام نور. *پژوهش در یادگیری آموزشی* و مجازی. سال پنجم. شماره سوم (پیاپی ۱۹). زمستان ۱۳۹۶. (صص ۱۰۹-۱۰۱).

محبوبی، طاهر، زارع، حسین. کریمی، بهال‌الدین. نیلوفری، علی (۱۳۸۹). بررسی رابطه متغیرهای ابعاد هشت‌گانه جو سازمانی با استرس شغلی و خلاقیت کارکنان. *فصلنامه تازه‌های روان‌شناسی صنعتی/ سازمانی*. سال اول. شماره پنجم. زمستان ۱۳۸۹. صص ۳۰-۱۷.

مقصودی، جعفر. (۱۳۸۴). بررسی و مقایسه ویژگی‌های شخصیتی و روان‌شناختی (هوش هیجانی، خلاقیت، خودپنداره، خودکارآمدی و منبع کنترل) کارآفرینان تهران با افراد عادی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد چاپ‌نشده. دانشگاه علامه طباطبائی.

ملکی، حسن. (۱۳۸۶). *مقدمات برنامه‌ریزی درسی*. تهران: انتشارات سمت.

ملکی آوار سین، صادق. سیدکلان، محمد. عیاری، لیلا. کریمیان‌پور، غفار. (۱۳۹۴). مقایسه میزان گرایش دانش‌آموزان به تفکر انتقادی و خلاقیت و نوآوری بر اساس «جو اجتماعی». تفکر و کودک. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. سال ششم. شماره دوم.

منوری فرد، فیض‌الله. موحد محمدی، حمید. رضوانفر، احمد. (۱۳۹۳). نقش مؤلفه‌های برنامه‌ی درسی بر گرایش به خلاقیت دانشجویان مرکزهای آموزش عالی علمی- کاربردی کشاورزی البرز. *فصلنامه پژوهش مدیریت آموزش کشاورزی*. شماره ۲۹.

هاشمی، احمد. صادقی‌فرد، احمد. همتی، ابودر. (۱۳۹۰). بررسی ارتباط بین انواع سبک تفکر با خلاقیت و نوآوری مدیران مدارس شهرستان لامرد. *پژوهش در برنامه‌ریزی درسی (دانش و پژوهش در علوم تربیتی- برنامه‌ریزی درسی)*. دوره ۸. شماره ۳۰. صص ۷۲-۶۴.

یزدانی، سهراب. ابقایی، نسرین (۱۳۹۴). *بررسی رابطه برنامه درسی پنهان با خلاقیت دانش‌آموزان متوسطه دخترانه ناحیه ۵ تبریز*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی تبریز.

References

- Alsubaie, M. A. (2015). Hidden Curriculum as One of Current Issue of Curriculum. *Journal of Education and Practice*, 6(33), 125-128.
- Csikszentmihalyi, M., & Wolfe, R. (2014). New conceptions and research approaches to creativity: Implications of a systems perspective for creativity in education. In *The systems model of creativity* (pp. 161-184). Springer, Dordrecht.
- chang Hsieh, Sh-Hu and Smith, R.A(2008). Effectiveness of personal interaction in a learner- centered paradigm distance education class based on student satisfaction. *Formerly Journal of research on computing in education*. V40 N4.
- Groff, J. & Mouza. J. (2008). A framework for addressing Challenges to classroom technology use. *AACE Journal*, 16(1): 21-46.
- Landry, L. (2001). Evidence-led Professional Creativity: a perspective from the General Teaching Council for England. *Educational Action Research* 12, 1 163-167.

-
- Mirk, P. (2012), **Evaluating teacher on the hidden curriculum**, Available at: www.wholechildeducation.org.
- Redish, E. F. (2009). **The hidden curriculum: what do we really want our students to learn?** <http://www.sociology-index.com>.
- Robbins, B. L. R., Britain, G., & Robbins, L. C. R. (1963). **Higher Education: Evidence**. HM Stationery Off..
- Sanfilippo, A. (2013). **Family medicine and the hidden curriculum**, Available at: www.meds.queensu.com.